

casi 150 obras (más otras 30 referencias) citadas en el capítulo 4.

A la hora de valorar el libro hay que tener en cuenta la finalidad perseguida —la de ser «una mera herramienta». Se ha pretendido suministrar al lector un acceso a determinados aspectos históricos, conceptuales y metódicos y una síntesis de opiniones divergentes. En estas circunstancias hay que valorarla muy positivamente. Resulta valiosa la considerable atención dedicada a autores alemanes, ya que han jugado un papel importante en la evolución de la geografía del ocio y muchas de las fuentes utilizadas son de difícil acceso para los españoles; pero nos parece que el autor ha sido excesivamente influenciado por dicha escuela a la hora de interpretar tendencias evolutivas de más amplio espectro geográfico. Por otro lado, el libro aporta una gran riqueza de información, fruto evidente de una labor e investigación minuciosas. Sin embargo, la abundancia de citas (a veces comparadas y contrastadas) compinada con un estilo literario algo complejo y el número excesivo de notas a pie de página dificulta el seguimiento del hilo conductor. Por el contrario, el autor se muestra excesivamente cauteloso a la hora de sacar conclusiones o emitir juicios.

La bibliografía es completísima, e incluye tanto una selección de referencias en lenguas extranjeras (en particular en inglés y alemán, pero también en portugués, italiano y francés) como una selección casi exhaustiva en lenguas hispánicas. Ello es fiel reflejo del esfuerzo de compilación llevado a cabo por el autor. El análisis bibliográfico de los apéndices es especialmente valioso como herramienta de trabajo.

Según el autor la guía está pensada para introducir al lector de habla castellana al tema de la geografía del ocio pero es también un buen manual de referencia sobre

la geografía del ocio en España para los especialistas extranjeros. Por primera vez se ha intentado valorar la evolución de la geografía del ocio en España y recopilar todos los trabajos hechos por geógrafos españoles. El libro va mucho más allá de un mero trabajo pionero y, de hecho, nos ofrece una ordenación completa de la materia de la geografía del ocio, con la esperanza de servir como punto de partida para una mejor organización de esta subdisciplina y para la formación de especialistas que tanta falta hacen en España.

Gerda K. Priestley

Departament de Geografia,
Universitat Autònoma de Barcelona

FERRAS, R. (1989); *Les Géographies Universelles et le monde de leur temps*, Montpellier, GIP RECLUS, Collection RECLUS modes d'empli n° 14, 112 pp.

Les Géographies Universelles et le monde de leur temps, escrit per Robert Ferras, és un dels més recents opuscles publicats pel G.I.P. RECLUS, de la Maison de la Géographie de Montpellier, en una col·lecció que recull diferents treballs, molts d'ells relacionats amb la realització de la *Géographie Universelle* que, sota la direcció de Roger Brunet, està començant a aparèixer en aquests moments a França. L'obra que es comenta aquí és, d'alguna manera, un subproducte d'una part del primer volum, escrita també per Ferras, en la qual s'analitza la tradició de les geografies universals. La finalitat de l'opuscle és la de situar l'obra en curs de realització dins un corrent de produccions geogràfiques (el de les geografies universals) que ha tingut, almenys a França, algunes fites molt destacades. L'autor, doncs, proposa una reflexió sobre

el món de les geografies universals i el seu temps i se centra en tres d'elles, la de Malte-Brun, la de Reclus i la que va dirigir Vidal de la Blache, per a acabar fent referència a una obra que pretén ser el quart element d'una cadena de grans produccions geogràfiques que Ferras associa amb l'esperit enciclopèdic característic de l'edició francesa i que és familiar a la cultura d'aquest país. Cal aclarir que l'autor no pretén fer una anàlisi aprofundida d'aquestes tres fites de la geografia francesa sinó, com indica el mateix títol, evocar el món del seu temps i el context literari i intel·lectual en el qual van ser produïdes.

L'obra, d'una extensió breu com tots els altres opuscles d'aquesta col·lecció, està estructurada en tres grans blocs que comprenen quatre parts, un capítol introductori i unes conclusions. En el primer capítol (amb el títol «Ecrire des choses éternelles») es recorden les tres grans fites relacionades amb les geografies universals, 1810, 1876 i 1927, dates de publicació de les obres dels autors abans esmentats. Ferras es pregunta si la necessitat de proposar un balanç del coneixement del món és una necessitat que apareix regularment dues vegades per segle i, a continuació, descriu el context que permet situar l'aparició de les geografies universals modernes fent al·lusió a autors que van des dels viatgers pre-romàntics i romàntics fins a publicacions tan típicament decimonòniques com «Le Tour du Monde». Finalment subratlla la necessitat de tenir en compte els marcs de referència polític, cultural, social i econòmic si bé l'autor es decanta per l'opció de situar en el seu «medi» global les tres obres sobre tot en relació amb la seva època i l'estat de la ciència.

La primera part està dedicada al Primer Imperi, com a marc de la geografia universal de Malte-Brun. Ferras subratlla

l'interès per l'exotisme d'aquest període així com la preocupació dels antropòlegs i etnòlegs envers els pobles «salvatges i naturals» així com el paper d'alguns novel·listes en el descobriment d'aquests darrers, com és el cas de Cooper amb les seves obres que difonen unes imatges ben precises d'Amèrica i dels seus pobles. A la segona part del primer bloc es parla ja més concretament sobre Malte-Brun i la seva obra, qualificada com la d'un autèntic pioner. Una breu anàlisi del seu *Précis de la Géographie Universelle* i unes cites significatives permeten fer-nos una idea dels interessos que van guiar al danès exiliat a França que Ferras relaciona amb el moviment científic del Primer Imperi i amb la producció d'obres literàries que reflecteixen l'interès pel tema del viatge i per l'«orientalisme» existent en aquells moments. Aquesta part acaba amb un capítol sobre l'«interludi» que va entre 1826, amb la mort de Malte-Brun, a 1876 quan comença a aparèixer la *Nouvelle Géographie Universelle* de Reclus. En aquest període hi ha nous centres d'interès entre els literats i científics, per exemple el descobriment de realitats pròximes com són les poblacions agrícoles de la mateixa França amb la novel·la ètnico-geogràfica del segle XIX.

La tercera part (que constitueix el segon gran bloc) està dedicada a la segona geografia universal i a la primera guerra franco-alemana. En el període entre la revolució de 1848 i la Primera Guerra Mundial el colonialisme adquireix un paper important així com, pel que fa a la ciència, el positivisme mentre que en el món literari el naturalisme proposarà una nova descripció de la realitat més «fotogràfica». Una breu descripció de la personalitat de Reclus, «communard» i anarquista, precedeix una àmplia al·lusió a l'obra de Jules Verne (també geògraf, en paraules de Fe-

rras) i d'altres autors que demostren un interès per fer una descripció minuciosa de les realitats geogràfiques no mancada d'un cert gust per l'exotisme.

Un capítol sobre l'obra *Le Tour de France de deux enfants* permet a l'autor parlar d'una presa de consciència nacional que també es troba en d'altres produccions geogràfico-literàries de la mateixa època. A continuació es dedica un altre capítol a l'obra de Reclus al·ludint àmpliament a la seva influència a Espanya, als lligams amb el moviment anarquista i a la importància que té l'esperit didàctic i el desig que la geografia serveixi per a la formació cívica dels ciutadans. Aquesta tercera part sobre la segona gran geografia universal acaba amb un capítol sobre el context polític en el que cal situar l'obra de Reclus, context dominat per les qüestions geopolítiques lligades a la confrontació amb Prússia. Un altre aspecte que Ferras posa de manifest en el cas de Reclus és el fet que no va tenir una descendència directa i que va quedar com un fenomen aïllat dins de la geografia del seu temps malgrat el reconeixement dels seus mèrits científics que van fer alguns homes i institucions contemporanis.

La quarta part està dedicada a la tercera gran geografia universal, apareguda en el període entre les dues guerres mundials. En aquest cas es tracta, però, d'un esforç col·lectiu i Ferras recorda la personalitat dels principals col·laboradors de la geografia universal que va concebre Vidal de la Blache i va dirigir Gallois, tots ells pertanyents a la «galàxia» Vidal i situats en el context d'una ciència reconeguda oficialment i que disposa d'importants instruments de difusió en el món editorial i acadèmic. En el capítol següent es fa una evocació de la personalitat de Vidal de la Blache utilitzant per a això els discursos que aporten una llum esclaridora sobre el

pare de l'escola francesa de geografia i que constitueixen preciosos documents d'un extraordinari valor històric. Finalment, en un capítol molt breu, es fa una comparació entre les tres grans geografies universals esmentades al llarg de l'opuscle. L'Índia i la dominació anglesa, la descripció d'Espanya i de Bèlgica són temes que permeten apreciar els diferents enfocaments i preocupacions que van guiar a cadascuna d'aquestes grans fites de la geografia francesa en el seu intent d'explicar el món i els homes de llur temps.

La conclusió de l'opuscle està dedicada a la quarta geografia universal que, sota la direcció de Roger Brunet, ha començat a aparèixer a finals de 1989. L'autor posa de relleu que l'obra pretén donar una resposta a una demanda social existent en els nostres temps i esmenta el mètode de treball seguit per a la seva realització que va suposar unes discussions freqüents i enriquidores entre els diferents col·laboradors. Aquesta nova geografia universal intenta donar compte de l'estat d'un món que canvia ràpidament i que està fortament interrelacionat. Una empresa tan ambiciosa com és escriure una geografia universal en deu volums no podia fer-se sense comptar amb els instruments més refinats que tenim a la nostra disposició avui en dia per a analitzar el territori però l'autor subratlla que tampoc s'ha oblidat fer una reflexió teòrica sòlida que permeti entendre l'organització de l'espai mundial. L'opuscle acaba amb un annex on es reproduïx la «carta de la redacció» d'aquesta geografia universal i que permet conèixer l'esperit que ha presidit l'elaboració d'aquesta obra.

Les Géographies Universelles et le monde de leur temps és un opuscle on no es pretén fer una anàlisi aprofundida d'unes obres que van ser unes fites de la geografia francesa ni del seu context global sinó

que, d'acord amb la seva limitada extensió, només intenta aportar unes idees i uns noms que donen unes pistes per a entendre aquestes tres grans geografies universals. Ferras, en els darrers tems, s'ha distingit per una aproximació poc convencional als temes que tracta i aquest és el cas del treball que aquí es comenta. Lluny d'una anàlisi històrica i contextual tradicional el que ens ofereix és una aportació que destaca per la gran erudició que s'hi demostra en tot moment i per la riquesa i varietat d'autors i obres a les quals fa al·lusió. Si en certs moments podria trobar-se'hi a faltar un fil conductor més «evident» això no deixa de tenir aspectes positius per tal com permet al lector construir-se ell mateix un marc general a partir de les referències que proposa l'autor i dels suggeriments que es fan. En tot cas la sensació de manca d'ordre és més aparent que real per tal com Ferras utilitza una tècnica «impressionista» que no impedeix que el quadre general sigui d'una gran coherència.

La gran cultura literària i geogràfica que demostra l'autor tot al llarg de *Les Géographies Universelles et le monde de leur temps* pot arribar a semblar gratuïta en alguns moments i això dona a l'obra el caràcter d'un brillant exercici de pirotècnia intel·lectual al darrera del qual hi ha una certa voluntat de provocació. Per altra part la proposta de Ferras és acceptable tractant-se d'un opuscle de només 111 pàgines que constitueixen abans de tot un interessant resum d'una reflexió més aprofundida que l'autor ja ha fet a les pàgines de la *Géographie Universelle* dirigida per Roger Brunet. Com a instrument de treball l'opuscle que aquí es comenta compleix amb els seus objectius que no són altres que els de proposar una de les moltes possibles lectures d'uns períodes que van veure néixer unes obres cabdals per a la geografia dels

darrers dos-cents anys. En resum, una aportació brillant i poc convencional que suggereix més que explica i que obliga al lector a fer un esforç per a reconstruir amb un cert ordre el veritable allau de referències erudites que l'autor va fent desfilar al llarg d'unes pàgines que responen a un enfocament molt personal.

Lluís Ruidor Gorgas

Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona

VILA VALENTI, J. (1989); *El conocimiento geográfico de España. Geógrafos y obras geográficas*, Madrid, Editorial Síntesis, Colección «Geografía de España», núm. 1, 165 pp.

El conocimiento geográfico de España es una de las obras más recientes del profesor Vilà Valentí. Con ella se inicia la publicación de una colección que pretende ser una nueva «Geografía de España» en varios volúmenes de reducidas dimensiones y en la que se abordan distintos aspectos de la realidad española algunos de los cuales han sido poco tratados hasta ahora. La finalidad que ha guiado la realización de estos libros es la de proporcionar a los estudiantes universitarios y a cualquier lector interesado en conocer la realidad de nuestro país unas obras asequibles que constituyen en su conjunto una geografía temática de España con un enfoque ágil y actual y de un carácter eminentemente didáctico. La obra del profesor Vilà Valentí responde, de forma muy coherente, al propósito de ser una introducción a la colección y podría interpretarse como un intento de situar a esta nueva «Geografía de España» en el contexto de la evolución y de los progresos que se han hecho en el conoci-